ڕۆژی نێونەتەوەیی خەبات دژ بە توندوتیژی لە هەمبەر ژنان

ڕەحیم ڕەشیدی _ پاریس

توندوتیژی لە بنەڕەتدا یەکێک لە گرفتە بەرچاوو داخهێنەرەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتییە. ئەم پەتایە لە شکڵو شێوازی جوراوجۆردا خۆی دەردەخاتو پتر گرێدراوی کۆمەڵگا دواکەوتوو ناسەقاگیرەکانە کە دیکتاتۆری باڵی ڕەشەی بەسەردا کێشاوەو لەواندا کەشو هەوای لەبار بۆ پەروەردەو ڕاهێنانی مرۆڤ تەوەرانەو دیموکراتیک وەکوو پێویست نەهاتۆتە گورێ. ئەگەر لەم بەستێنەدا تەنیا ئاوڕ وەسەر توندوتیژی دژی توێژی ژنان بدەینەوە، ئامارەکان لەم بازنەیەدا گەلێک داخهێنەرە. ئەوە لە حاڵێک دایە کە توندوتیژی لە نێو بنەماڵەداو بە شێوەی کەس پێنەزان زۆر زیاتر لە ڕادەی ئەو توندوتیژیانەیە کە لە کۆمەڵگاداو لە ئاستێکی بەرینتردا ڕوو دەدەنو ئاشکرا دەبنو پینەوپەڕۆ ناکرێن.

لێرەدا بە کورتی ئاوڕیک لە چۆنیەتی هاتنە گۆڕێی بیرۆکەی ڕۆژی نێونەتەوەیی خەبات دژ بە توندوتیژی لە هەمبەر ژناندا دەدەینەوە.

ڕێکەوتی 25ی نوامبری ساڵی 1960ی زایینی لە وڵاتی دۆمینیکنو لە سەردەمی دەسەڵاتداریەتی سەرەڕۆیانەی رافایل تورجیلودا، سێ خوشک بە نێوەکانی، ماریت ترزا، بتریە میرابلو منیروا پاش ئەوە ماوەی چەند مانگ لە بەندیخانەدا بە تاوان وەپاڵدانی تێکۆشانی سیاسیی دژی حکوومەت جەزرەبەدران، دواتر لە دار دران.

21ساڵ دوای ئەو ڕووداوە واتە ساڵی 1981 لە ڕۆژانی 17 تا 21 ژوئیە لە شاری بوگوتا پێتەختی وڵاتی کۆلۆمبیا کۆنفرانسێک لە لایەن ڕێکخراوەکانی داکۆیکاری مافی ژنانو لایەنگرانی مافی یەکسانی لە وڵاتانی ئەمریکای لاتینو دوورگەکانی کارائیب بەرێوە چوو. لەو کۆنفڕانسەدا پێشنیار کرا، وەکوو بە بیر هێنانەوەو ڕێزگرتن لە خەباتی ئەو سێ خوشکە ڕۆژی ئێعدامی وان بە ڕۆژی خەبات دژ بە توندوتیژی دژی ژنان دیاری بکرێت، بەڵکوو ئەوە دەرەتانێ بێ بۆ ئەوەی کۆمەڵانی خەڵک پتر لەگەڵ توندوتیژی دژ بە ژنان ئاشنا بن، لایەنەکانی بناسنو دژبەری لەگەڵدا بکەن.

دوای ئەمە، ساڵی 1999ی زایینی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان ئەو ڕۆژەی وەکوو ڕۆژی نێونەتەوەیی دژ بە توندوتیژی دژی ژنان پەسەند کرد، ساڵێک دواتر ئەنجوومەنی ئاسایشی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بریارنامەی 1325ی لە ژێر ناوی "ژنان گەلاڵەی ئاشتیو ئاسایش" پەسەند کرد.

کۆمیسیۆنی ژنانی سەر بە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی 1946دا بۆ کار کردن لە هەمبەر گرفتی ژنانو مافەکانیان پێکهات. سەرەڕای تێکۆشانی ئەم کۆمیسیۆنە بەرنامەی تایبەت سەبارەت بە مافی ژنان لە ساڵی 1967دا پەسەند کرا. ئەو بەرنامەیە بوو بە بناخەی جارنامەی مافی ژنان کە لە ساڵی 1979 لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکانەوە پەسەند کراوە. تاکوو کاتی نووسینی ئەم وتارە لە 114 وڵاتی جیهاندا بە کار هێنانی توندوتیژی دژی ژنان لە ڕووی یاسایەوە هیچ بەربەستێکی لە بەردەمدا دانەندراوە. تەنیا لە ماوەی 13 ساڵی ڕابردوودا لە کۆماری کۆنگۆ پتر لە 200 هەزار ژن دەسدرێژیان کراوەتە سەر، پەرە گرتنی ئەم دیاردە ئەو

ئاکامەی لێکەوتەوە کە ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووان ئەو ڕاستییە لەبەرچاو بگرێ کە دەسدرێژی کردنە سەر ژنان لە کاتی شەڕو داگیرکاری‌دا وەکوو تاوان دژی مرۆڤایەتی چاوی لێدەکرێ.
یاسای ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بەم جۆرە توندوتیژی دژی ژنان پلە بەندی دەکات:
1. هەر شێوە توندوتیژی‌یەک کە ئاکامەکەی ببێتە هۆی زیان یان ئازاری رۆحی، جیسمی یان جنسی، هەرەها هەڕەشە کردن، یان بە زۆر یان خۆ بە ناوی دڵسۆزی بۆ بەرتەسک کردنی ئازادی ژنان چ لە کۆمەڵگا، چ لە بنەماڵەدا لە خۆ دەگرێت.
شێوەکانی توندوتیژی دژی ژنان:
1. جیسمی:
لێدان لە هەر شکڵو شێوەیەکدا، لە قژکێشانو داپلۆسینەوە بگرە هەتا قەتلی نامووسی، تۆندوتیژییە.
2. رۆحی:
هەڕەشە لێکردن، جنێو پێدان، بێحورمەتی کردن، تۆمەت وەپاڵدان، ئەمە هەموو ئەو بوارانە دەگرێتەوە کە لە باری ڕۆحییەوە ئازاری ژنانی لێبکەوێتەوە.
3. جنسی:
بە زۆر تیکەڵ بوون لەگەل ژن، ئەگەر مێردیشی بێ، هەر جورە هەوڵدان بۆ پێوەندی جنسی لە گەڵ ژنان بە بێ ئۆگری‌و رەزامەندی ژن، توندوتیژی دژی ژنانە.
4. کۆمەڵایەتی:
ئا. لە پەراوێز خستن، هەڵسوکەوتی نەشیاوو ساردو سڕی لە پێوەندی‌دا لە لایەن بنەماڵەوە بەرانبەر بەو کچ و ژنانەی کە لە قسەی نێرینەو ئەندامانی دیکەی بنەماڵە وەک باب، خاڵ، باوە گەورە، دایک، خوشک، پور، برا، مێرد، مام، دایە گەورەو... لایان داوە، یان بە پێی ویستو دڵخۆازی ئەوان هەڵسوکەوت ناکەن، بەشێک لە توندوتیژی دژی ژنانە.
ب. چاوەدێری کردنی توندوتۆڵی کچان و ژنان لە لایەن بنەماڵەو کەسو کارەوە.
س. بێبەش کردنی کچانو ژنان یان بەرتەسک کردنی ئاستی بەشداری ئەوان لە چالاکییە سیاسیی‌و کۆمەڵایەتییەکاندا بە بیانووی پاراستنی شەرەفو ناوبانگی بنەماڵەوە.
د. ناچار کردنی کچانو ژنان بە لەبەر کردنی جلو بەرگی تایبەتی‌و ڕەچاو نەکردنی مافی لەبەر کردنو پۆشین بۆ ئەوان توندوتیژییە.
5. ئابووری:
لە زۆربەی وڵاتانی دونیا ژنان ئەرکی کار کردنو خزمەت بە بنەماڵەیان لەسەر شانە، لێ بە جێ گەیاندنی ئەو ئەرکە وەکوو کار بۆیان حەساو ناکرێ، هەر بۆیە پتر ژنان لە باری ئابوورییەوە بە مێرد یان پیاوانی بنەماڵەوە بەستراونەتەوە. کچان بە هۆی ئەوەی کە لە زۆر کۆمەڵگادا مافی کار کردنیان لە دەرەوەی ماڵ نییە دەبێ لە لایەن باب یان برا یارمەتی ئابووری وەرگرن، ئەمەش گەلێک جاران مێینە لە بەرانبەر فەرمانبەری‌و ویستی نێرینەدا مل کەچ دەکات.
گومانی تێدا نیە کۆمەڵی کوردەواری لە لایەک بە هۆی نەبوونی ئازادی، لە ئارادا بوونی کولتووری پیاو مەزنانەو زاڵ بوونی سیستەمێکی کۆنەپەرستانە لە ماوەی دەیان ساڵی ڕابردوودا بۆتە مەیدانێکی پانو بەرین بۆ بەرهەم هاتنەوەی توندوتیژی دژی ژنان. ئەم توندو تیژییە لە ئاخاوتن، قسەی سووکو ناشرینەوە بگرە تاکوو لێدان، داپڵۆسین، دارکاری کردن. داغ کردنو لە ئاکامداو لە

دوایین پلەی خۆیدا واتە کوشتنو لە نێو بردن بەرچاو دەکەوێت. دیاردەیەک کە بە جۆریک لە شەرەف پارێزیو ئازایەتی چاوی لێدەکرێ...
ئیدی ئەوە تەنیا یاسای کۆنەپەرستانەو داوو دەزووی سیستەمی داڕزاوی دەسەلاتی نا خەڵکی نیە کە کۆسپو کڵو لە بەردەم ئازادیو مافەکانی ژنانی مەدا دادەنێ، بەڵکوو کولتوری قیزەوەنی پیاو مەزنیو بە کەم گرتنی مێینە سەرتاپای جومگەکانی کۆمەڵگای گرتۆتەوەو زۆربەی تاکەکانی کۆمەڵگای کوردستان بە ڕەفتارو هەڵسوکەوتی نەشیاو لە پەرە پێدانو چڕترکردنەوەی دیاردەی توندوتیژی دژ بە ژنان دەور دەبینو بەداخەوە تێیدا بەشدارن.
ئەگەر سەرنج بدەینێ، زۆر زوو لەو ڕاستییە دەگەین کە دەست بۆ بردنی ژنان، وەدوو کەوتنیان لە لایەن پیاوانەوە، تانەو تەشەر لێدان، قسە بۆ هەڵبەستنو ناوزڕاندن لە پانتایی کۆمەڵگادا هەیەو کەس ناتوانێ حاشای لێبکات، ئەم ڕەفتارە بۆ هەر مەبەستێک بێ خزمەت کردنە بەو دامودەزگا داپلۆسێنەرە کە هەموو ژیانی خەڵکی کۆمەڵگاکەی لەگەڵ دژوارییو تاقەت پڕووکێنی ڕووبەڕوو کردوە.
کێ هەیە کە بتوانێ چاو لە ئاست ئەو ڕاستیەدا بقونجێنێ کە ئێستاش بەشێکی زۆر لە ژنان لە ترسی ئابڕووی خۆیانو لەبەر تێکبەرنەبوونی پیاوان ئەو توندو تیژییەی لە شوێنی کار، یان سەر شەقامەکانو کۆڵانەکانی نیشتمانی مەدا دژ بەوان دەکرێ دەشارنەوەو بەمەش ئەوان بۆ خۆیان ڕاست لە جێگر کردنی ئەو نورمو یاسایانەدا دەبنە ئەکتەرێکی دەورگێر کە ئەوەش بە مەیلی پیاوانی چاوچنۆکو چلێسە.
بەڕاستی ئەوان دەبی چ بکەن، دەرکاندنی ڕەنگە ببێتە هۆکاری سووربوونی دەستی باوک، برا، مام، برازاو...بە خوێن، دەبێتە دەرەتانێ بۆ ئەوەی دەروجیران، خزمو ناسیاوان هەر ژنەی قوربەسەر بە تاوانبارو هۆکاری کێشەکە بزانو بە قسەی سووکو بردنە ژێر پرسیای کەسایەتی ئەو تەنیا لەبەر ژن بوونی، سەدان جار لە خۆیدا وردو خاش بکەن، ئالێرەدایە کە ژن بوون دەبێتە جۆرێک لە شورەییو پرۆسەی ژێر دەستە بوونو خۆم بە کەم گرتن، تەنانەت خۆ بە سەرچاوەی نەگبەتیو نەهامەتی زانیین بە قوڵی جێدەگرێو لە هەناویدا ریشە دادەکوتێ.
ئەگەر نایدرکێنێ هەر خۆی دەخواتەوەو پیش دەباتەوە. ناشبێ بۆ خۆی زار بکاتەوە چوونکە ئەو ژنەو لەو وێرانە نیشتمانەدا دەنگ هەڵبڕینی ژنان لەسەر مافەکانیان ئەگەر بۆ پیاوان ئازایەتیو بوێرییە ئەوا بۆ خاتوونەکان زمان درێژیو بێ حەیاییو ڕوو هەڵماڵدراوییە!
تاکوو ئێستاش ژنانی پاشماوەی ئەنفال، ژنانی دیلو گیراو لە بەندیخانەکانی داگیرکەرانی کوردستاندا لە ترسی پەراوێژ کەوتنی خۆیانو درز بردنی شانو شەوکەتی پیاوو بنەماڵەکانیان نەیانوێراوەو ناوێرن سەبارەت بەو هەموو تاوانو دەسدرێژیانە بێنە گۆو بنووسنو درگای قەڵای بێدەنگی بکەنەوە، بەو کارە هەم سیستەمە داڕزاوەکانی زاڵ لە قاو بدەن، هەم باری دەروونی خۆیان سووک بکەن، بوار رەخساندن بۆ ژنان بۆ ئەوەی بێنە ئەو مەیدانەوە بەر لە هەموو شتێک ئەرکی پیاوانە کە پەراوێزی ئاسایشیو ڕێزگرتنی بۆ مسوگەر بکات، ئەرکی پیاوانە چونکە کۆمەڵگاکە کۆمەڵگایەکی نێرسالارەو پیاوە لە زۆربەی هەرە زۆری بوارەکاندا بە ناڕەوا خاوەن مافو بڕیار دەرە...
دواخستنی خەبات بۆ وەدی هاتنی مافەکانی ژنان بە هەر بڕوبیانوویەکو لە ژێر هەر ناوێکدا ناڕەوایە، جا ئەو ناڕەوایە چ بە ناوی ئایینو خوداوە بێ، یان خەبات بۆ دابین بوونی ستەمی

نەتەوایەتی بێ، یان شەق کردنی ریزی یەک گرتووی چینی کرێکار، خەبات بۆ دژایەتی لەگەڵ توندوتیژی دژی ژنان هەر ئێستا، هەر ئەمڕۆ، چوونکا ئەزموون ئەو ڕاستییەی نیشان داوە کە پاش هاتنە ئارای ئازادیو نەمانی ستەمی نەتەوایەتی لە زۆر کۆمەڵگادا دیسانەوە بە هۆی نەبوونی کولتووری دێموکڕاتیک ژنان هەر ئەوەیان بەسەر هاتۆتەوە کە لەسەردەمی داگیرکاریو سەرەرۆیی دا لە ئارادا داوێن گیریان بوە، بگرە زۆر جاران ئەگەر ئاستی بەشداری ئەوان لە گۆڕانو خەباتدا ڕەچاو بکەین، ئاستی ستەم لەسەریان زۆرتر بوە...
خەبات بۆ دژبەری لە هەمبەر توندوتیژی دژ بە ژنان ئەرکی هەر مرۆڤێکی خاوەن شکۆو ویژدان زیندوە ,، خەبات بۆ پاراستنی مافی ژنان، خەبات بۆ داکۆکی لە مافی مرۆڤە.

http://rehim.blogspot.com
rahim.rashidi@gmail.com